

Overproductie drukt koffieprijs

De koffiemarkt is onderhevig aan een varkenscyclus: door de goede verwachtingen op de markt enkele jaren terug is er nu overaanbod. Prijsinterventies zijn echter geen goed idee.

R.T.A. de Haas*

Door een structureel overaanbod ligt de wereldprijs voor koffie momenteel op een historisch laag niveau. Veel koffieboeren ontvangen voor hun koffiebonen een prijs die de productiekosten niet of nauwelijks dekt. Inmiddels heeft de Internationale Koffie Organisatie (ICO), een samenwerkingsverband van koffie-exporterende en -importerende landen, een aantal beleidsvoorstellen gedaan om de crisis op de koffiemarkt aan te pakken. Centraal in dit artikel staat de vraag hoe de wereldwijde koffiemarkt functioneert en waardoor de huidige lage prijzen worden veroorzaakt. Op basis hiervan wordt bekeken of en hoe op de koffiemarkt ingegrepen dient te worden.

Structuur van de markt

De productie van koffie vindt grotendeels plaats in Latijns Amerikaanse, Afrikaanse en Aziatische ontwikkelingslanden. Brazilië is sinds lange tijd, met ruim een kwart van de wereldexport, koffieproducent nummer één. In de laatste tien jaar heeft ook Vietnam – mede gestimuleerd door

overheidsprogramma's – zich tot een belangrijke koffie-exporteur ontwikkeld (zie tabel 1). Koffie wordt voornamelijk ingevoerd door de Westerse, geïndustrialiseerde wereld, waarbij de VS en Duitsland bijna de helft van de import voor hun rekening nemen (tabel 2). Zo'n 95 procent van de koffie wordt als 'groene koffie' (koffiebonen) ingevoerd, de rest als reeds gebrande koffie of als oploskoffie.

Circa zeventig procent van de koffiebonen is afkomstig van klei-

Tabel 1. Exportaandelen van de tien belangrijkste koffie exporterende landen

	aandeel in totaal (%)		
	1982	1991	2001
Brazilië	26,7	28,0	25,7
Vietnam	0,1	1,6	15,5
Colombia	13,7	16,6	11,0
Indonesië	5,7	8,1	5,5
Ivoorkust	7,3	5,0	4,6
Guatemala	3,8	3,7	4,6
India	2,2	2,3	4,2
Mexico	3,2	4,7	3,8
Oeganda	4,5	2,8	3,4
Peru	1,1	1,4	3,0
overige landen	31,6	25,8	18,8
totaal	100,0	100,0	100,0

Bron: International Coffee Organisation.

ne boerenbedrijfjes, soms verenigd in lokale coöperaties. Daarnaast zijn er grotere en meer professionele plantages. De individuele koffieboeren hebben geen directe toegang tot de wereldkoffiemarkt maar zijn afhankelijk van een lokale koffiehandelaar. Die bezit vaak een monopoliepositie en is gelieerd aan een van de grote internationale koffiehandelaren. Deze handelaren verkopen de koffie weer aan een beperkt aantal wereldwijd opererende koffiebranderijen, waarvan Nestlé, Procter & Gamble, Sara Lee en Kraft veruit de belangrijkste zijn. Op basis van de handel tussen deze koffiehandelaren en -branderijen komen de

prijzen voor de verschillende koffiesoorten tot stand.

Naast de fysieke koffiehandel bestaat er een meer gecentraliseerde termijnhandel. Termijncontracten met als onderliggende waarde partijen groene koffie worden vooral verhandeld op de Coffee, Sugar & Cocoa Exchange (CSCE) te New York en de Londense Coffee Terminal Market (CTM).

Volatiele en dalende prijzen

Koffieprijzen zijn volatiel, zelfs in vergelijking met de prijzen van andere primaire goederen als cacao en suiker¹. Op de korte termijn wordt dit veroorzaakt door onvoorspelbare natuurlijke omstandigheden, zoals periodes van extreme droogte of vorst. Zo stegen in 1993/1994 de koffie-prijzen scherp in reactie op twee periodes van strenge vorst in Brazilië. Op de middellange termijn speelt mee dat de prijsvorming op de koffiemarkt een schoolvoorbeeld is van een varkenscyclus. Hoge koffieprijs stimuleren boeren om plantages op te zetten of uit te breiden. Wanneer na een aantal jaren dit extra aanbod op

Tabel 2. Importaandelen van de tien belangrijkste koffie importerende landen

	aandeel in totaal (%)		
	1982	1991	2001
vs	31,9	28,1	26,7
Duitsland	17,1	18,8	18,8
Japan	6,0	8,1	8,8
Frankrijk	10,0	9,3	8,5
Italië	7,0	6,6	8,2
Spanje	2,9	4,2	5,1
België/Luxemburg	3,1	2,5	4,2
VK	4,3	4,0	3,9
Nederland	4,3	4,4	3,4
Oostenrijk	1,8	2,9	1,7
overige landen	11,7	11,1	10,7
totaal	100,0	100,0	100,0

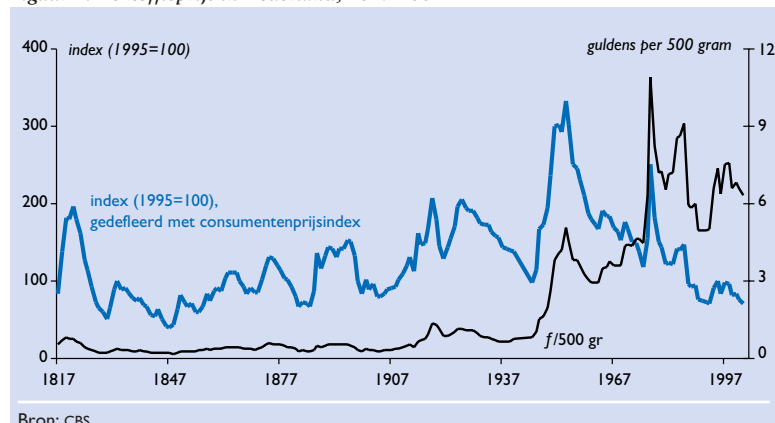
Bron: International Coffee Organisation.

1. Zie P. Giot, The information content of implied volatility in agricultural markets, *Journal of Futures markets*, te verschijnen, 2002.

de markt komt, daalt de koffieprijs snel en kan deze zelfs onder de productiekosten uitkomen. In dat geval is een saneringsproces onvermijdelijk. De prijsvolatiliteit op de koffiemarkt treft vooral de kleine boerenbedrijven die in onzekerheid verkeren omtrent hun toekomstige inkomsten. De tussenhandelaren zijn daarentegen in staat zich middels termijncontracten goeddeels in te dekken tegen korte termijn prijsbewegingen.

Behalve door prijsvolatiliteit wordt de koffiemarkt gekenmerkt door gestaag dalende prijzen op de langere termijn. Een belangrijke structurele oorzaak hiervan is dat de vraag naar koffie achterblijft bij de economische groei in de geïndustrialiseerde wereld. Dit is een kenmerk van meer primaire producten. Figuur 1 laat voor Nederland een nominale prijsdaling zien in de afgelopen dertig jaar. De reële prijs van koffie bevindt zich tegenwoor-

Figuur 1. De koffieprijs in Nederland, 1817-2002

dig op het laagste peil sinds ruim honderd jaar. Figuur 2 laat verder een groot verschil zien tussen de ontwikkeling van de consumentenprijs en de prijs die koffietelers ontvangen. Hoewel de nominale consumentenprijs in de afgelopen twintig jaar in de belangrijkste koffie-importerende landen in totaal nog steeg met negen procent, nam de prijs die de koffieboeren voor hun ruwe koffie ontvingen af met bijna vijftig procent. Met name in de afgelopen vijf jaar is de producentenprijs zeer sterk gedaald².

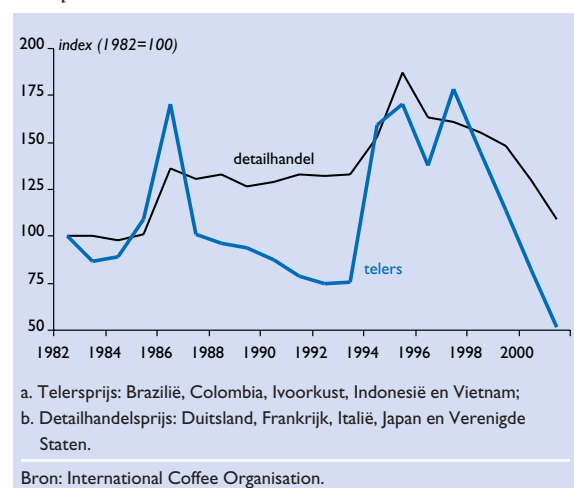
Varkenscyclus en productiviteit

Naast de achterblijvende vraag, is de recente sterke daling in de producentenprijzen vooral te wijten aan een tweetal aanbodeffecten. Ten eerste heeft de eerder genoemde varkenscyclus een belangrijke rol gespeeld. Ten tijde van de piek in de koffieprijzen rond 1997 zijn veel nieuwe koffiestruiken geplant, vooral in Brazilië en Vietnam. Aangezien de tijd tussen aanplanten en de eerste koffieoogst ongeveer drie à vier jaar bedraagt, is de eerste koffie afkomstig van deze nieuwe plantages in de afgelopen twee jaar op de markt gekomen en heeft daar tot sterke prijsdalingen geleid. Ten tweede is niet alleen het aantal plantages toegenomen, maar is ook de opbrengst per koffieplantage gestegen door het steeds vaker inzetten van kunstmest, pesticiden en verbeterde koffieplanten³.

Prijsingrijpen ongewenst

De huidige lage koffieprijsen hebben ertoe geleid dat uit verschillende hoeken de roep klinkt op een minimumprijs voor koffieboeren in te stellen⁴. Door een dergelijke bodemprijs zullen koffieboeren per pond koffiebonen een hogere prijs ontvangen. Echter, het introduceren van een minimumprijs impliceert ook een daling van de vraag. In zoverre hogere producentenprijzen zich vertalen in hogere detailhandelsprijzen, zal er immers een afname van de vraag optreden⁵. Het aanbod van koffie zal zich dan moeten aanpassen aan de (geringere) vraag die bij de nieuwe minimumprijs hoort; er vindt een gedwongen verschuiving van de aanbodcurve plaats. In het nieuwe evenwicht is de koffieprijs

Figuur 2. Ontwikkeling van de gemiddelde telersprijs^a en detailhandelsprijs^b van koffie in de vijf belangrijkste koffie-ex- en importerende landen

a. Telersprijs: Brazilië, Colombia, Ivoorkust, Indonesië en Vietnam;
b. Detailhandelsprijs: Duitsland, Frankrijk, Italië, Japan en Verenigde Staten.

- De geringe samenhang tussen consumenten- en producentenprijzen kan deels worden verklaard doordat koffiebonen slechts gedeeltelijk de productiekosten van koffiebranders bepalen (arbeidskosten, verpakingskosten, enzovoort). Ten tweede kunnen koffiebranders besluiten, indien de marktstructuur dat toestaat, om prijsveranderingen in ruwe koffie gedeeltelijk te laten doorwerken in hun winstmarges. Voor de Nederlandse koffiemarkt blijkt met name de eerste verklaring relevant te zijn. Zie L. Bettendorf en F. Verboven, *Competition on the Dutch coffee market*, CPB Research Memorandum, nr. 141, Den Haag, 1998.
- De sterke toename in de wereldwijde koffieproductie heeft er overigens toe geleid dat de gemiddelde kwaliteit van de koffie gaandeweg is afgenomen. Door de steeds lagere prijzen zijn veel koffieboeren minder kieskeurig geworden bij het plukken van de koffiebossen en zijn ze minder strikte kwaliteitscontroles gaan toepassen.
- Ter indicatie: in 2001 lagen de marktprijzen voor Arabica- en Robustabonen op respectievelijk 55 en 23 dollarcent per 'pound' (454 gram). De garantieprijzen van 'fair trader' Max Havelaar lagen op respectievelijk 126 en 106 dollarcent per pound (<http://www2.maxhavelaar.com/nl/prijs/html> en <http://www.oneworld.nl>).
- Afhankelijk van de prijselasticiteit, welke per land sterk verschilt. In Frankrijk wordt de prijselasticiteit bijvoorbeeld geschat op -0,13 en in de VS, waar een breder drankenaanbod bestaat, op -0,46. Zie UNCTAD, *Recent trends on the world coffee market*, 1995.

hogere, de wereldkoffieproductie lager en de inkomenspositie van de overgebleven koffieboeren verbeterd. Tegelijkertijd is er echter een aantal koffieboeren overbodig geworden. Ook dat is een gevolg van het instellen van minimumprijzen. In hoeverre de wereldvraag naar koffie zal afnemen, en in hoeverre de sector dus gesaneerd zal moeten worden, hangt onder meer af van de hoogte van de bodemprijs, de mate waarin de consumentenprijzen dientengevolge stijgen en de prijselasticiteit van de vraag naar koffie⁶. Hoewel de prijselasticiteiten van de vraag naar koffie relatief laag zijn (zie noot 5), zullen er in geval van een groot verschil tussen de huidige marktprijzen en de rechtvaardig geachte minimumprijzen (noot 4) toch significante vraageffecten kunnen optreden. In dat geval zal al snel de roep ontstaan om overschotten op te kopen en zo de noodzakelijke koude sanering te voorkomen.

Het instellen van een minimumprijs veronderstelt dus, hoewel vaak impliciet, dat een deel van de huidige productiecapaciteit zal moeten verdwijnen. Op zich is dit niet verbazingwekkend, aangezien de huidige lage prijzen juist veroorzaakt worden door een aanhoudend overaanbod van koffie. Het lijkt dan ook zinniger om de huidige crisis op de koffiemarkt bij deze oorzaak aan te pakken. Als de overproductie wordt vermindert, zullen de koffieprijzen immers weer op een hoger niveau terecht komen.

Meer structurele oplossingen

Bij het zoeken naar oplossingen voor de huidige koffiecrisis zou de nadruk dus beter kunnen liggen op prijsverhoging als *doelstelling* in plaats van als *maatregel*. De ICO heeft in dit verband een tweetal voorstellen gedaan. Het eerste behelst het Koffie Kwaliteitsverbetering Programma, dat per 1 oktober dit jaar is ingegaan. Dit programma stelt minimum kwali-

teitseisen, qua vervuiling en vochtigheid, aan de koffie die ICO-landen exporteren. Op deze manier wordt het onderscheid tussen zuivere koffie en koffie van mindere kwaliteit transparanter en krijgen consumenten de keus om, tegen een hogere prijs, betere koffie te kopen.

Het tweede voorstel betreft het bevorderen van diversificatie in landen die sterk afhankelijk zijn van de koffie-export. Veel ontwikkelingslanden hebben hun kaarten gezet op een te eenzijdige exportgedreven economische groei. In sommige landen, zoals Oeganda, is momenteel meer dan de helft van de exportinkomsten afkomstig van de koffiemarkt. Meer diversificatie wat betreft de verbouwde gewassen zou landen minder kwetsbaar maken voor prijsdalingen. Voorwaarde is wel dat het Westen voortgang maakt met het afbreken van tariefmuren voor landbouwproducten uit ontwikkelingslanden, zodat lokale boeren ook daadwerkelijk op andere gewassen kunnen overstappen. Ook verdienen ontwikkelingslanden steun bij het voldoen aan de strenge kwaliteitseisen die bijvoorbeeld de EU stelt op het gebied van voedselveiligheid.

Bovendien zouden landen kunnen proberen om niet alleen koffie te verbouwen, maar een groter deel van de productieketen in eigen handen te krijgen en bijvoorbeeld ook koffie te gaan branden. Ook hier geldt dat Westerse landen importtarieven voor bewerkte koffie dan zouden moeten afbouwen. Met name de zogenoemde tariefescalatie, waarbij hogere invoertarieven gelden naarmate de verwerkingsgraad stijgt, zou aangepakt moeten worden. Dergelijke tariefstructuren ontmoedigen landen om zelf waarde toe te voegen aan hun grondstoffen⁷.

Conclusie

De huidige lage prijzen op de koffiemarkt zijn het gevolg van een structureel overaanbod. Om tot een betere situatie voor de kof-

fieboeren te komen, lijkt het verstandiger om deze overproductie bij de oorzaak aan te pakken dan om een kunstmatige bodem in de koffieprijzen te leggen. Het stellen van kwaliteitseisen en het stimuleren van exportdiversificatie zijn voorbeelden van structurele maatregelen die op den duur tot een hoger prijsniveau zullen leiden. Overigens is hiermee niet gezegd dat initiatieven op het gebied van rechtvaardige prijzen voor koffieboeren, zoals het Nederlandse Max Havelaar keurmerk, niet effectief zouden zijn. Dergelijke fair trade-organisaties ijveren niet alleen voor hogere productieprijzen, maar wijzen vaak zelf ook op de noodzaak tot reductie van het koffieaanbod. Wel zou beter benadrukt kunnen worden dat lage prijzen en overproductie feitelijk twee kanten van dezelfde medaille zijn en dat minimumprijzen op zichzelf het probleem niet vanzelf oplossen. De noodzaak tot het saneren van de koffiemarkt, en het moeizame proces van het zoeken van alternatieven voor koffieboeren, wordt hierbij nogal eens onderbelicht.

Ralph de Haas

6. Fair trade-programma's trachten door het uitschakelen van tussenhandelaren een groter deel van de consumentenprijs ten goede te laten komen aan de koffieboeren. In principe zou hierdoor de producentenprijs kunnen stijgen zonder dat de consumentenprijs eveneens stijgt. Zie voor een handelstheoretische beschouwing over de eerlijkheid van fair trade R. Maseland en A. de Vaal, *How fair is fair trade?*, *de Economist*, nr. 3, 2002.

7. In de EU geldt voor koffie het volgende tariefstelsel: ongebrand 1,7 procent, ongebrand en gedecafeïneerd 9,9 procent, gebrand 10 procent, gebrand en gedecafeïneerd 12 procent. Zie Ministerie van Economische Zaken, *Ondernemen tegen armoede*, Den Haag, 2000.